

دانشگاه قم

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد: زبان و ادبیات عربی

عنوان:

بررسی مضامین اجتماعی در شعر عبدالوهاب البیاتی

استاد راهنما:

دکتر حیدر محلاتی

استاد مشاور:

دکتر سید محمد رضی مصطفوی نیا

نگارنده:

احسان کشوری نیا

پاییز ۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم:

به پیشوای هشتم شیعیان امام علی بن موسی الرضا (ع)،

به بارگاه مقدس بانو فاطمه معصومه (س)،

و به پدر و مادر عزیزم که همواره یار و مددکارم بودند.

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خداوند را که منت فراگیری علم و دانش را بر بندگانش نهاد، و در راه کسب علم، همواره یار و یاور جویندگان این گنج است.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم از زحمات بی‌منت پدر و مادرم و خواهران و برادرانم تشکر نمایم که مرا در سخت‌ترین لحظات فراموش نکردند.

همچنین از تمامی اساتید دوران تحصیل دانشگاهی به خصوص اساتید گرانقدر جناب آقای دکتر حیدر محلاتی به عنوان استاد راهنما و جناب آقای دکتر سید محمدرضی مصطفوی‌نیا به عنوان استاد مشاور کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم.

چکیده:

بدون شک شعر نو در پی تغییر در ساختار، درون مایه‌اش نیز دگرگون شد. مضامین و محتوای پویای ارزنده‌ای جایگزین موضوعات سنتی شعر گشت. شعر نوین جهان عرب از این قاعده مستثنی نیست، چنانچه در قرن بیستم با توجه به زمینه‌های موجود، شاعرانی از سرزمین عراق درفش انقلاب شعری را به دست گرفته و ساختار و مضامینش را دگرگون ساختند. این پرچم داران و پیشاهنگان در بامداد این قرن به صحنه آمدند و گوی سبقت را از دیگر بلاد عربی ربودند. از جمله این نوآوران: نازک الملائکه، بدرشاکر السیاب و درپی آن دو عبدالوهاب البیاتی می‌باشند. در این راستا تحقیق پیش رو پیرامون مضامین اجتماعی در شعر آخرین ضلع این مثلث یعنی عبدالوهاب البیاتی می‌باشد که نگارنده در فصل اول این رساله به بررسی شعر اجتماعی و اوضاع و احوال عمومی عراق در قرن بیستم و چگونگی ساختار اجتماعی جامعه عراق پرداخته و به تبع آن در فصل دوم شرح احوال و آثار شاعر و روند شعری و سیره شخصی وی و همچنین نقش ایشان در پیدایش شعر نو آمده و در پایان مضامین اجتماعی شعر این شاعر نام آور عراقی که شامل موضوعاتی نظیر فقر، عقب ماندگی، دهقان و کارگر، مرض و بیماری، مسئله زن، آزادی، عدالت و غیره مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

کلید واژگان: شعر اجتماعی، ادبیات معاصر عربی، عبدالوهاب البیاتی.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
ضرورت انجام تحقیق	۲
سابقه و پیشینه تحقیق	۲
تعریف مسئله و بیان سوالهای اصلی تحقیق	۲
فرضیه های تحقیق	۳
اهداف تحقیق	۳
بیان روش تحقیق	۳
مباحث کلی پایان نامه	۴
منابع اصلی	۴
۱-۱. شعر اجتماعی	۶
۱-۱-۱. پیشینه شعر اجتماعی	۶
۲-۱-۱. جامعه شناسی ادبیات	۷
۳-۱-۱. پیوند شعر نو با اجتماع	۸
۴-۱-۱. رابطه شعر سیاسی و شعر اجتماعی	۹
۲-۱. اوضاع عمومی عراق در قرن بیستم	۱۰
۱-۲-۱. اشارهای گذرا به اوضاع سیاسی عراق در قرن بیستم	۱۰
۲-۲-۱. اوضاع عمومی و مشکلات اجتماعی عراق در قرن بیستم	۱۲
۳-۲-۱. موقعیت عراق	۱۷
۴-۲-۱. مردم عراق	۱۸
۱-۴-۲-۱. تقسیم بندی زبانی	۱۸
۲-۴-۲-۱. تقسیم بندی مذهبی	۱۹
۳-۴-۲-۱. شهر و قبیله	۲۴
۴-۴-۲-۱. عشایر	۲۶
۵-۲-۱. طبقات جامعه عراق	۲۷
۱-۵-۲-۱. خواص:	۲۷
۲-۵-۲-۱. علماء و فرهنگیان:	۲۸

.....	عوام : ۳-۵-۲-۱	۲۹
.....	۱-۲. بررسی شرح احوال و آثار شاعر	۳۱
.....	۱-۱-۲. تولد البیاتی	۳۱
.....	۲-۱-۲. محیط خانوادگی البیاتی و شکل‌گیری شخصیت وی	۳۳
.....	۳-۱-۲. انس با روستا	۳۴
.....	۴-۱-۲. دوران نوجوانی شاعر	۳۵
.....	۵-۱-۲. ورود البیاتی به دانشکده افسری	۳۶
.....	۶-۱-۲. البیاتی در دانشسرای عالی بغداد	۳۷
.....	۷-۱-۲. رؤیت البیاتی بر مرکب عشق	۴۱
.....	۸-۱-۲. ازدواج و تشکیل خانواده	۴۱
.....	۹-۱-۲. پیوستن البیاتی به حزب کمونیسم و تأثیر پذیری وی از این حزب	۴۲
.....	۲-۲. البیاتی و شعر نو	۴۴
.....	۱-۲-۲. پیدایش شعر نو	۴۴
.....	۲-۲-۲. پیشینه فرهنگی و اجتماعی شعر نو	۴۴
.....	۳-۲-۲. دیدگاه نازک الملائکه	۴۶
.....	۴-۲-۲. جایگاه البیاتی در عرصه شعر نو	۴۷
.....	۱۰-۱-۲. بازداشت موقت البیاتی و جرعه کوچ مادام‌العمر	۴۹
.....	۱۱-۱-۲. البیاتی در مصر	۵۰
.....	۱۲-۱-۲. حکومت عبدالکریم قاسم و بازگشت به عراق	۵۲
.....	۱۳-۱-۲. کوچ هشت ساله به قاهره	۵۵
.....	۱۴-۱-۲. سکونت در زادگاه خویش	۵۸
.....	۱۵-۱-۲. گذر از مرز خاور	۵۹
.....	۱۶-۱-۲. وداع اخیرالبیاتی با بغداد	۶۲
.....	۱۷-۱-۲. البیاتی در عمان	۶۳
.....	۱۸-۱-۲. آخرین کاروانسرای البیاتی	۶۴
.....	۱۹-۱-۲. گذر البیاتی به خاک ایران	۶۵
.....	۲۰-۱-۲. البیاتی در قافلهٔ ابدیت	۶۶
.....	۲۱-۱-۲. تألیفات عبدالوهاب البیاتی	۶۷
.....	۱-۲۱-۱-۲. آثار شعری	۶۷
.....	۲-۲۱-۱-۲. آثار مثنوی	۷۱
.....	۳-۲۱-۱-۲. ترجمه	۷۲
.....	مروری بر فصل	۷۴

۱-۳. موضوعات اجتماعی ۷۶

۱-۳-۱. فقر ۷۶

۱-۳-۲. عقب ماندگی ۸۰

۱-۳-۳. دهقان و کارگر ۸۳

۱-۳-۴. مرض و بیماری ۸۸

۱-۳-۵. مسئله زن ۹۰

۱-۳-۵-۱. زن در جامعه معاصر عراق ۹۱

۱-۳-۶. شعر میهنی (وطنیات) ۹۷

۱-۳-۷. غربت و تبعید ۱۰۱

۱-۳-۸. آیین مرگ و زندگی ۱۰۸

۱-۳-۹. هرج و مرج و نابسامانی ۱۱۱

۱-۳-۱۰. مبارزه با استبداد و استعمار ۱۱۳

۱-۳-۱۱. آزادی ۱۱۹

۱-۳-۱۲. عدالت ۱۲۴

۱-۳-۱۲-۱. عدالت کمونیستی ۱۲۴

۱-۳-۱۲-۲. عدالت اجتماعی ۱۲۵

نتیجه گیری ۱۲۹

فهرست منابع و مراجع ۱۳۰

منابع عربی ۱۳۰

منابع فارسی ۱۳۳

روزنامه ها و مجلات ۱۳۴

مقدمه

سرزمین عراق از دیرباز میزبان مکتب شعر و شاعری بوده است. این کشور افتخار پذیرایی از شاعران معروف و نام‌آشنای جهان عرب را داراست، محله‌ها و کوچه‌های بغداد نشان ردپای صاحبان سبک و نوآوران ادب را بر گردن آویخته و بر اکناف و اطراف خویش فخر فروخته و به تاریخ مُعَمَّر تقدیم داشته است.

شاعران و ادیبان برخاسته از عراق در انواع اسلوب و فنون ادب طبع آزمایی کرده‌اند و مضامین گوناگون شعر را از دوره‌های مختلف به عاریه گرفته و در اشعار و آثار خویش به بهترین شیوه ممکن جلوه داده‌اند. این کشور را در سرودن شعر کلاسیک شاعرانی است پراوازه چون بشار بن برد، المتنبی، أبو نواس، الشریف الرضی و دیگران.

آری، اذهان مخاطبان شعر همواره متوجه اشعاری با موضوعات تقلیدی و سنتی و سبکی پیرو اوزان خلیلی شده بود. تا این که شاعران و روشنفکران جامعه شناس پا به عرصه حیات گذاشتند و با قلمی منتقدانه به معالجه امراض و آلام ساکنان جامعه خویش همت گماشتند.

سرزمین عراق بی نصیب از این سیر تحول و تجدد نشد و با شروع قرن بیستم تحت تاثیر افکار روشنفکران جامعه عرب و سایر بلاد و وجود زمینه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی شاعرانی از این مرز و بوم برخاستند که با پشت پا زدن به اسلوب و مضامین شعر کلاسیک و پرداختن به موضوعات جدید، انقلابی در شعر ایجاد کردند که پیامد این انقلاب شعر نو است با محتوایی اجتماعی و دغدغه‌های روزمره مردم.

شعر اجتماعی و گرایشهای آن در این دوره به اوج خود رسید. حوزه ادب گسترش یافت و حاوی مسائل و قضایایی چون فقر و غنا، آزادی و برابری، گذشت و فداکاری، انقلاب و استکبار ستیزی، بردگی و رعیت پروری، اوضاع زنان و حقوق مردم، اعتراض علیه رسوم و آیین سنتی و هرج و مرج و فساد شد. همچنین مبلغ اصول و مبادی علم و توسعه، و منکر و منتقد آفات و عیوب اجتماعی و اخلاقی نظیر تکبر و خودخواهی، خدعه و نیرنگ و دیگر صفات رذیله شد. این گونه شعر اجتماعی در قالبی جدید توسط نازک الملائکه، بدر شاکر السیاب و عبد الوهاب البیاتی به حوزه ادب ارزانی داشته شد.

عبد الوهاب البیاتی در آثار خود به آلام و گرفتاری‌های مردم زمانه چشم دوخته است و با نگاهی تیز بین و منتقدانه در صدد بررسی و تحلیل آنها بر می‌آید. ایشان به خاطر اشعار

انقلابی و ظلم ستیز خویش بارها از عراق اخراج شده است. دیوان شعری اش بازتابی است از جامعه عراق با مضامینی چون فقر خانمان سوز، حاکمیت اختناق و عدم آزادی، ترسیم اوضاع نابسامان کارگران و کشاورزان، جهل و عقب ماندگی عراقیان در مقابل پیشرفت روز افزون جهانیان، برچیده شدن رائحه عدالت و برابری، رخت برپستن حجاب و صفات پسندیده زنان و جایگزین شدن صفات نکوهیده و غیره.

ضرورت انجام تحقیق

با توجه به نقش رسانه ای شعر و جایگاه آن در تحریک احساسات مردم و نیز پیامدهای ارزنده ای که شعر در خود حمل می کند، بالأخص به خاطر بکر و جدید بودن موضوع و ایفای نقش شاعر در حوزه شعر نوین عربی و رغبت نگارنده به بررسی مسائل اجتماعی معاصر عراق، انتخاب این موضوع را بر خود لازم دیده و در صدد انجام آن بر آمده است.

سابقه و پیشینه تحقیق

نگارنده از زمانی که در صدد انجام تحقیق بر آمده کتابها و مقالاتی از خود شاعر یا درباره شاعر مطالعه کرده است، همچنین از راهنمایی های اساتید متخصص در این زمینه کمک گرفته و به این نتیجه رسیده است که بررسی مضامین اجتماعی در شعر شاعر به صورت جامع صورت نگرفته؛ هرچند برخی از این مضامین به صورت جسته و گریخته در بعضی از کتب عربی و کتابهای نقد و در اندکی از مقالات ترجمه شده آمده است.

تعریف مسئله و بیان سوالهای اصلی تحقیق

عبد الوهاب البیاتی (شاعر معاصر عراقی) در اشعار خویش رویکرد اجتماعی داشته و شاعری است که به خاطر مخالفت با سیاست دولت های وقت بالأخص حزب بعث بارها دستگیر، تبعید و در نهایت از کشور اخراج شده است.

با توجه به این که وی مخالف سیاستهای ظالمانه حاکمان بود، در اشعار خویش با نگاهی انتقادی به مسائل و قضایای جامعه عراقی نگریسته و آن را مورد انتقاد قرار داده است. در این تحقیق سعی شده است تا با بررسی مضامین اجتماعی شعر وی، موضع گیری شاعر و آسیب شناسی اش از جامعه مورد بررسی قرار گیرد. نگارنده در تلاش است تا به سوالات زیر پاسخ دهد.

- ۱ - آیا شرایط و اوضاع سیاسی در زمان شاعر به شدت بسته و خفقان بوده است؟
- ۲ - آیا عبد الوهاب البیاتی به مضامین اجتماعی بیشتر از دیگر مضامین چون مدح و وصف و غزل و غیره پرداخته است؟
- ۳ - آیا از بین مضامین به کار گرفته شده از شعر، وی بیشتر به آزادی هموطنان خود در عرصه های گوناگون نظر داشته است؟

فرضیه های تحقیق

- ۱ - شرایط و اوضاع سیاسی در زمان شاعر به شدت بسته و خفقان بوده است.
- ۲ - عبد الوهاب البیاتی به مضامین اجتماعی بیشتر از دیگر مضامین توجه داشته است.
- ۳ - البیاتی در مضامین شعری اش به آزادی هموطنان عراقی خویش تمایل قابل ملاحظه ای داشته است.

اهداف تحقیق

- بررسی جایگاه شعر اجتماعی البیاتی در ادبیات معاصر عرب.
- شناسایی نقش البیاتی در تحول اوضاع اجتماعی عراق.
- بیان اثر گذاری البیاتی در اشعار شاعران هم عصر خود.

بیان روش تحقیق

نگارنده بعد از مطالعه کلی در حوزه ادبیات معاصر عراق به مطالعه عمیق و تحلیل اشعار البیاتی پرداخته و در پی آن اقدام به جمع آوری منابع تخصصی طرح نموده، که این خود شامل دو مرحله است.

- ۱ - شناسایی منابع و مطالعه دقیق آنها.
- ۲ - یادداشت برداری از منابع تخصصی و در پی آن تحلیل تک تک داده ها و اطلاعات جمع آوری شده و خلاصه نتایج اولیه از این یادداشت و سپس تنظیم اطلاعات به دست آمده بر اساس موضوعات و فصلهای پایان نامه و در مرحله بعد نگارش و تدوین پایان نامه و سرانجام استخراج نتایج نهایی.

مباحث کلی پایان نامه

محتویات اصلی پایان نامه پیش رو شامل سه فصل می باشد. در فصل اول آن به مباحثی چون شعر اجتماعی و رابطه میان جامعه و ادبیات، اوضاع سیاسی و اجتماعی عراق در قرن بیستم و همچنین ساختار اجتماعی این کشور در قرن مذکور پرداخته شده است. فصل دوم این تحقیق شرح و تفصیلی است از احوال و آثار عبد الوهاب البیاتی و نیز سیره شعری ایشان و علاوه بر آن نقش و جایگاه ایشان در میان پیشاهنگان شعر نوین عربی. اما فصل سوم که اساس کار و خمیرمایه این پایان نامه به شمار می رود، به بررسی دیوان شعری این شاعر و در پی آن استخراج مضامین اجتماعی، شرح و تحلیل این مضامین اقدام شده است.

منابع اصلی

در این تحقیق از منابع و مآخذ متعددی استفاده شده است که در میان این منابع برخی از آنها از اهمیت ویژه ای برخوردار هستند. در ذیل به ذکر این منابع اصلی بسنده می شود.

« تاریخ نوین عراق » نوشته فب مار، ترجمه محمد عباس پور، «

« تالیف یوسف عز الدین، « تاریخ سیاسی و اجتماعی عراق »

اثر استیون همزلی لانگریک، ترجمه علی درویش، « عبد الوهاب البیاتی حیات و شعره » تالیف ناهده فوزی و همچنین آثار عبد الوهاب البیاتی نظیر « و « ینابیع الشمس » و موارد دیگر.

در تدوین و نگارش این رساله سعی نگارنده بر آن بوده که این مضامین را به طور دقیق بررسی کند و در پی آن به شرح و تحلیل این موضوعات بپردازد. امید آن می رود که این اثر راهگشای تحقیقات بعدی در این زمینه باشد.

فصل اول:
شعر اجتماعی و اوضاع عمومی عراق در
قرن بیستم

۱-۱. شعر اجتماعی

شعر را مضامین و محتوای فراوانی است که شاعر در نتیجه رویارویی خویش با قضایای گوناگون و امور روزمره به سرودن آن همت می‌گمارد. دایره موضوعات شعری شاعران بسیار وسیع و گسترده می‌باشد و در بر دارنده مسایل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و غیره می‌باشد.

در این راستا شعر اجتماعی شعری است که به بررسی امور روزمره مردم، اوضاع و احوال حاکم بر جامعه و همچنین مشکلات و مسایلی چون فقر و محرومیت، سیری و شکم‌بارگی، حاکمیت خفقان و عدم آزادی، بخشش و ایثار، اوصاف پسندیده و محسنه، رسوم و آیین سنتی، هرج و مرج و فساد، بی‌بند و باری و هرزگی، پیشرفت و ترقی، جهل و عقب ماندگی، آفات و عیوب اجتماعی و اخلاقی می‌پردازد.

۱-۱-۱. پیشینه شعر اجتماعی

دیوان شعری جهان عرب مملو از مضامین مختلف و مباحث متنوع می‌باشد. محتوای این دیوان در دوره‌های مختلف نظیر: دوره پیش از اسلام، دوره اسلامی و عصرهای اموی و عباسی و همچنین عصر ممالیک دچار تغییر و تحول گشته است. تا اینکه سرانجام نوبت به عصر نهضت و دوره معاصر رسید و در نتیجه عوامل مختلف، شعر رویکردی اجتماعی و مردمی یافت.

شعر اجتماعی در دوره معاصر به اوج خود رسید، این تحول و عروج بعد از تکامل اجتماعی و توسعه فرهنگی و همچنین کم رنگ شدن سایه دربار و درباریان و اجتناب نسبی ادیبان از صفاتی چون خودخواهی و افتخار به اصل و نسب، پدیدار شد، در این برهه از زمان، حوزه ادب گسترش یافت و حاوی مسائل و قضایایی چون فقر و غنا، آزادی و برابری،

گذشت و فداکاری، انقلاب و استکبار ستیزی، بردگی و رعیت پروری، اوضاع زنان و حقوق مردم، اعتراض علیه رسوم و آیین سنتی و هرج و مرج و فساد، شد و همچنین مبلغ اصول و مبادی علم و توسعه؛ منکر و متقصد آفات و عیوب اجتماعی و اخلاقی چون تکبر و خودخواهی، خدعه و نیرنگ و دیگر صفات رذیله شد.^۱

۱-۱-۲. جامعه‌شناسی ادبیات

جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر و ادبیات دانش جدیدی است که نخستین زمینه‌های آن در حال شکل‌گیری هستند اصالت جامعه‌شناسی ادبیات در برقراری و تشریح مناسبات جامعه و اثر ادبی است. جامعه‌پیش از اثر وجود دارد و نویسنده را مشروط می‌کند و نویسنده نیز به بازتاب و بیان جامعه می‌پردازد و جویای دگرگون‌ساختن آن است؛ جامعه در اثر ادبی وجود دارد و رد پا و توصیف آن را در اثر باز می‌یابیم؛ جامعه پس از اثر نیز وجود دارد و به همین سبب جامعه‌شناسی خواندن و خوانندگان را داریم که آن نیز به ادبیات می‌پردازد. تحلیل مناسبات جامعه و ادبیات در اواخر سده نوزدهم و اوایل سده بیستم توسط فیلسوفان و نواندیشان غربی مطرح شد و تمام تحولات بعدی، آگاهانه یا ناآگاهانه، تابع آن‌هاست.^۲

دکتر غلامرضا سلیم در تعریف جامعه‌شناسی ادبیات می‌گوید: «عبارت است از توجیه مطالب و حوادث اجتماعی مندرج در کتب نظم و نثر و بیان نقطه نظرهای نویسندگان و شاعران در مورد مسائل اجتماعی روزگار خود.»^۳ رابطه میان جامعه و ادبیات رابطه‌ای محکم و استوار است، تا جایی که گفته شده است: «ادب تعبیری از جامعه می‌باشد.»

برخی از ناقدان بر این باورند که شمار کثیری از ادیبان در خلال بحرانها و انقلابات در جامعه زاده می‌شوند و در حقیقت بزرگترین دستاوردها و انتاجات ادبی بعد از انقلابهای اجتماعی و سیاسی حاصل می‌شود.

(:)

۲ - تنودور ادو نو و لوسین گلدمن، درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات، (ترجمه: محمد جعفر پونیده)، چاپ اول، (تهران: انتشارات چشمه، ۱۳۸۱، هـ ش)، ص ۱۰۹.

۳ - غلامرضا سلیم، جامعه‌شناسی ادبیات یا اجتماعیات در ادب فارسی، چاپ اول، (تهران: انتشارات توس، ۱۳۷۷ هـ ش)، ص

ابراهیم سلامه رابطه میان تحولات جامعه و ادبیات را این چنین از زبان ناقدی شرح می کند: «همانا مصیبت ها و گرفتاری هایی که در نتیجه جریانهای سیاسی و اجتماعی به وجود می آید خاستگاه ادیبان است؛ زیرا آنها به دلیل برخورداری از نبوغ و استعداد ویژه، قبل از دیگران به پیامدهای این وقایع و حوادث پی می برند و قوه خیالشان بعد از به پایان رسیدن این جریانات و حوادث درصدد توصیف این اتفاقات بر می آید و به کمک زبان یا قلم خویش این حوادث را بازگو و ترسیم می کنند.»^۱

آری، ملتی که دچار چنین بحرانهایی می شود همچون شخص بیماری است که به امراض مزمنی مبتلا گشته و در اسرع وقت محتاج پزشکی است تا بیماری ها و امراضش را تشخیص دهند و به مداوای او پردازند، شاعران و نویسندگان در واقع نقش پزشکان و طبیبان را ایفا می کنند. ادیبانی که با شرکت در پیشامدهای سوء و ناگوار با عامه مردم همگام و همراهند و برای نجات هموطنان خویش به راهکارهای مختلف چنگ می زنند.

ادیبان دارای ایده ها و افکار متفاوت بوده؛ به گونه ای که بعضاً خودشان را وقف وطن و جامعه کرده و برای وصول هموطنان خویش به کمال و سعادت، جانفشانی می کنند. چنانچه به گفته رؤوف الواعظ: «شعر را پیام و رسالتی است، پیام و تکلیف متعالی آن عبارت است از: خدمت کردن به وطن و ایثار در برابر مصائب و حوادث جانگداز ملت.»^۲

۱-۱-۳. پیوند شعر نو با اجتماع

شعر نو در مفهوم راستین خود، شعر روزگار ما، بیانگر اندیشه و احساس ما و همراه ما با تکامل اجتماع و هماهنگی با ضربان نبض زمانه ماست. این شعر که تبلور پویایی زندگی و بیان هنرمندانه واقیعت و روابط اجتماعی و در سطحی عالی تر، شعر جانهای شیفته ارزشها و آرمانهای والای انسانی است، محصول کار و فعالیت ارجدار هنری فرهنگ دوستان نوآوری است که عصاره جان خود را به صورت عناصر زنده و بالنده ای از فرهنگ، در اختیار نسل حاضر و نسل های آینده گذاشته اند.

۱- ( ) :

۲- ( ) :

از میان بینانگذاران شعر امروز عرب، نازک الملائکه، به بحث درباره ریشه های اجتماعی جنبش شعر آزاد پرداخته است. از نظر او کسانی که حرکت نوگرایی را آغاز و شیوه های تازه را خلق می کنند در واقع به نیازی روحی پاسخ می دهند که بر وجودشان گرانی می کند و آنان را به پر کردن شکاف و خلأی وا می دارد که خود آن را احساس می کند. وی با طرح مقدمه ای نسبتاً طولانی، نهضت شعر آزاد را فرایندی اجتماعی می داند که جهان عرب، همچون همه جنبشهای تجدد گرایانه در زمینه های زندگی، وسیله باز سازی ذهنیت غنی دیروزین بر بنیادی امروزین است. ایشان مهم ترین عوامل اجتماعی ظهور شعر آزاد را، واقع گرایی، استقلال مآبی، الگوگریزی و محتوا مداری معرفی می کند.^۱

۱-۱-۴. رابطه شعر سیاسی و شعر اجتماعی

اگر چه شعر سیاسی فنی مستقل به نظر می رسد؛ اما نباید از رابطه آن با شعر اجتماعی و تعامل این دو غافل ماند. رابطه تنگاتنگ این دو در عصر حاضر به شکل واضحتری خود نمایی می کند؛ زیرا «شعرای دوران معاصر با مسائل و موضوعاتی مواجه بوده اند که شعرای گذشته کمتر آن را لمس کرده اند. شاعر امروز مسائل و موضوعاتی را مورد توجه خود قرار داده که برخاسته از ژرفای جامعه و مخصوص به جامعه و عصری است که در آن زیست می کند. مسائلی همچون مسئله زن، فقر، جهل، صلح، پیشرفت و عقب ماندگی که در عصر حاضر، وضوح و تجلی بیشتری یافته و از مشکلات قرن بیستم به حساب می آید»^۲

اشعاری که به این امور می پردازد، اگر چه از موضوعات شعر اجتماعی به حساب می آید، اما با دقت و ژرف نگری بیشتر در می یابیم که این سیاستگذاری حکومتها و دولتهاست که بستر بروز این مشکلات یا موجبات بهبود آن ها را فراهم می کند؛ لذا تداخل و اشتراک بین شعر سیاسی و اجتماعی امری ناگزیر است که نباید آن را نادیده گرفت؛ اما در این پژوهش سعی شده است تا حد ممکن از این تداخل جلوگیری شود. شده شعر البیاتی در این پژوهش زیر مجموعه شعر سیاسی است هر چند برخی از مضامین تعیین؛ اما در ابعاد و شاخص های بزرگتر، زاده جامعه و دارای تاثیر شگرفی بر زندگی روزمره مردم می باشد.

۱ (:)

۲ - علی عباس علوان، تطور الشعر العربي الحديث فی العراق، (بغداد: منشورات الاعلام، ۱۹۷۵م)، ص ۱۳۰.

۱-۲. اوضاع عمومی عراق در قرن بیستم

۱-۲-۱. اشاره‌ای گذرا به اوضاع سیاسی عراق در قرن بیستم

جامعه عراق در قرن بیستم که خاستگاه شاعران نو پرداز و مبتکران شعر نو است حوادث و تحولات سیاسی چشمگیری را به خود دیده است. یکی از شاعران نو پرداز این سده عبدالوهاب البیاتی می باشد که در اواسط دهه بیستم پا به عرصه هستی نهاده و با سپری شدن لحظات پایانی این قرن ضربان قلبش از تپش فرو افتاده است.

البیاتی شاهد تحولاتی جنجالی و حوادثی تحریک آمیز در رابطه با تاسیس دولت های جدید عراق و سیاست ناشی از این تغییرات بود. بر این اساس، دوران حیات البیاتی با این حوادث مصادف؛ و دارای ارتباطی تنگاتنگ با رویدادهای سیاسی می باشد. به گونه ای که این تحولات اساسی و بنیادی در آشیانه خیال شاعر لانه کرده و زیننده دیوان شعری اش شده است.

کشور عراق در طول تاریخ معاصر خود شاهد ظهور حکومت های مختلفی بوده، این کشور به مدت سه قرن یعنی از سال ۱۵۳۴ تا سال ۱۹۱۷ تحت فرمانروایی امپراطور عثمانی بوده است. بعد از سقوط امپراطور عثمانی این کشور از سال ۱۹۱۷ تا سال ۱۹۲۱ مستعمره انگلستان گشت و این حرکت سرآغاز نفوذ استعمارگران اروپایی درعراق شد و از سال ۱۹۲۱ تا سال ۱۹۵۸ کشور عراق تحت قیمومت انگلیس به صورت نظام پادشاهی اداره می شد.^۱ در طی این مدت کودتاها و شورش هایی در گوشه و کنار این مرز و بوم رخ داد که از آن هم چنین کودتای رشید عالی الکیلانی در سال ۱۹۴۱ علیه استعمار انگلستان که منجر به وقوع جنگ میان دو کشور شد، اشاره کرد.^۲

در سال ۱۹۴۸ و سال ۱۹۵۲ مردم عراق قیام های خونینی علیه جمله میتوان به کودتای نظامی سال ۱۹۳۶ که پیامد آن دخالت مستقیم ارتش در سیاست بود و استعمار انگلیس و هم پیمانانش به راه انداختند و دهها نفر از دانش آموزان و دانشجویان در تظاهرات ضد استعماری جان باختند. در این میان زادگاه البیاتی یعنی منطقه « باب الشیخ» انقلابیون عدیدی قربانی کرد

۱ - ناهده فوزی، عبدالوهاب البیاتی حیات و شعره، ط ۱، (تهران: نارالله، ۱۳۸۳ هـ.ش)، ص ۸.

۲ - ماجد احمد السامرائی، التیار القومی فی الشعر العراقي الحديث، (بغداد: والنشر، ۱۹۸۳م)، ص ۴۶.

که خون هایشان به مرکب و اجسادشان به لوح تصویر شاعران و نویسندگان این خطه مبدل گشت.^۱

در ۱۴ تموز ۱۹۵۸ حکومت ظالمانه نوری السعید از عمال انگلستان توسط عبدالکریم قاسم سرنگون و نظام جمهوری جایگزین نظام پادشاهی شد. در طی حکومت قاسم که حدود پنج سال به طول انجامید پیکره کشور عراق به خاطر جنگ های داخلی متزلزل شد، چنانچه در سال ۱۹۶۳ عبدالسلام عارف فرمانروایی را از آن خود کرد و این حکومت نیز در سال ۱۹۶۶ توسط احزاب گوناگون منقرض شد.^۲

این نا امنی همچنان ادامه یافت تا اینکه در سال ۱۹۶۸ حزب بعث به رهبری احمدحسن البکر حکومت را تصاحب کرد.^۳ زمانی که این حزب حاکمیت کشور را از آن خود کرد، سیاستمداران و شاعران طرفدار آزادی و حقوق بشر متواری و پدیده فرار مغزها تشدید شد. این حزب در سال ۱۹۸۰ با سرکردگی صدام حسین و با پشتیبانی آمریکا به خاک ایران حمله ور شد و این جنگ که حدود هشت سال به طول انجامید، هزاران بی گناه قربانی گرفت و تلفات و زیان های مادی هنگفتی برای هر دو کشور به بار آورد؛ اما هنوز خون شهدای این جنگ بر اراضی دو کشور ساری و جاری بود که ناگهان صدام شمشیر خون ریزی را از غلاف برکشید و در سال ۱۹۹۰ به سوی خاک کویت سپاه خویش را گسیل داشت؛^۴ اما در این جنگ علی رغم جنگ با ایران، آمریکا و هم پیمانانش مستقیماً وارد جنگ با عراق و صدام حسین شدند و در سال ۲۰۰۳ کابینه صدام سقوط کرد و سرزمین نفت خیز و حاصلخیز عراق طعمه اشغالگران گشت.

این گونه حوادث سیاسی و به تبع آن تغییرات اجتماعی ناشی از آن موجب شد تا عبدالوهاب غربت را بر اقامت در وطن ترجیح دهد و مهر و محبت ذاتی خود نسبت به سرزمین نیاکان و اجدادش را در چمدان کوچ مخفیانه از مرزهای عراق عبور دهد و در سواحل کشورهای بیگانه لنگر اندازد.

۱ - همان، ص ۴۴-۴۶.

۲ - کمال احمد غنیم، عناصر الابداع الفنی فی شعر احمد مطر، ط ۱، (: مدبولی، ۱۹۹۸م)، ص ۵۵.

۳ - حنا بطاطو، العراق، (ترجمه: عقیف الرزاز) الاولی، (تهران: منشورات فرصاد، ۲۰۰۶م)، ج ۳، ص ۳۸۹.

۴ (:) (:)